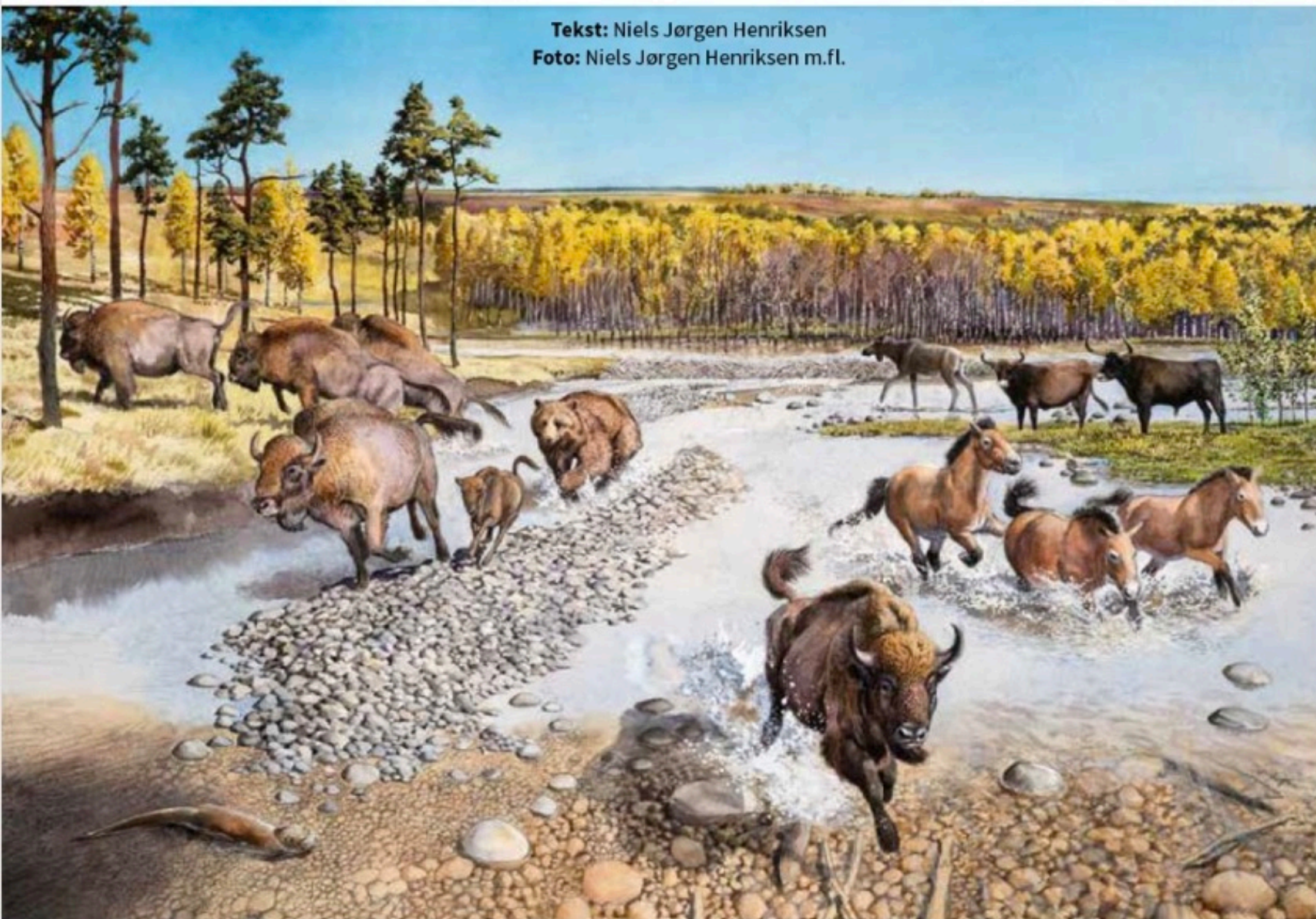

Rewilding – eller vildfarelse?

Nationalparker, vild natur og "rewilding" bliver diskuteret som aldrig før, og i den forbindelse bliver en masse pattedyrarter nævnt, men hvad er egentlig fakta om vores pattedyrs tilstedeværelse historisk set? Og hvorfor forsvandt mange arter?

Tekst: Niels Jørgen Henriksen
Foto: Niels Jørgen Henriksen m.fl.

Et sted i Danmark for 11.000 år siden, hvor vi var en del af det europæiske kontinent med fastlandsklima med nogle af de pattedyr, der var en del af faunaen dengang. Et lignende område kan i dag findes på den nordamerikanske prærie. Eneste pattedyr, der stadig er en del af den danske fauna, er odderen. Akvarel af Carl Christian Tofte fra bogen "Danmarks pattedyr – fra Istid til Nutid".

NATUR/VILDTFORVALTNING: – "Vi må holde op med at kontrollere naturen" lød overskriften på en artikel af miljøminister Lea Wermelin og hendes miljøordfører. Men er det ikke netop det, vi gør, når vi udsætter og hegner? Er de art-

er, som nu skal sættes under hegn i naturområder for at skabe vild natur, ikke bare forsvundet som en del af den dynamik, der er i naturen pga. naturlige udsving i klimaet og deraf følgende ændrede livsbetingelser? Vil de arter, der

ikke er uddøde, men bare fortrukket til andre områder, ikke selv finde hertil, hvis forholdene passer dem? Og kan man i det hele taget tale om "vild natur", hvis man udsætter arter og hegner dem inde?

For at få svar på ovenstående er vi nødt til at se på fauna-historien her i landet.

Betingelserne

Vi lever i øjeblikket i en istid! En såkaldt mellemistid. Det er teknisk set en istid, da der er permanent is på en del af jorden. Denne mellemistid hedder Holocæn og er den varmeste periode, der afløste den sidste store istid, Weischel-istiden, der begyndte for ca. 115.000 år siden og varede, til vores nuværende mellemistid startede for ca. 11.700 år siden.

Før Weischel var der en anden mellemistid kaldet Eem, der varede i 17.000 år, og som var varmere end den nuværende. Klimaet har skiftet fra koldt til varmt ca. 100 gange de sidste 2,5 millioner år. Disse skift i klima relaterer til jordens bane, dens hældning og dens rotation, og der er en cyklus med en rytme på hhv. 100.000, 41.000 og 21.000 år mellem dem.

I det følgende vil vægten ligge på afslutningen af Weischel og den nuværende mellemistid, Holocæn – de sidste 15.000 år – da det er fra den periode, vi har mest viden om klima og fauna gennem en lang række fund.

Antal arter

I hele denne periode er der dokumenteret 94 pattedyrarter. Ud af disse er 17 flagermus, som vi ikke ved ret meget om historisk, da rester af dem stort set er fraværende i fortidsfund, men de resterende 77 arter – heraf 57 landpattedyr, hvoraf de 53 har været her indenfor de sidste 15.000 år – er der fundet materiale nok af herhjemme eller i vores nabolande til at kunne tegne et billede af deres tilstedeværelse gennem tiden. I den sammenhæng skal man huske på, at vi indtil for 8.000 år siden var landfast med både England, Tyskland og Sverige, da vandstanden under Weischel var op til 140 meter lavere end nu, og vi var derfor en integreret del af det europæiske kontinent.

Alle 77 arter har på intet tidspunkt været her på samme tid. Nogle har været her det meste af tiden, nogle er kommet og gået igen, nogle er kommet tilbage igen, nogle er forsvundet helt, og andre er kommet til. Kun en enkelt art har været med hele vejen frem i historisk tid.

Vi har p.t. 31 arter, som kan betegnes som hjemmehørende. Dvs. de har været her på et tidspunkt indenfor de sidste 115.000 år. Det er nogenlunde det samme antal som tidligere i Holocæn. Antallet af arter har svinget fra 11, da det var lavest ca. 15.000 år før nu, til 38, da det var højest ca. 12.000 år før nu.

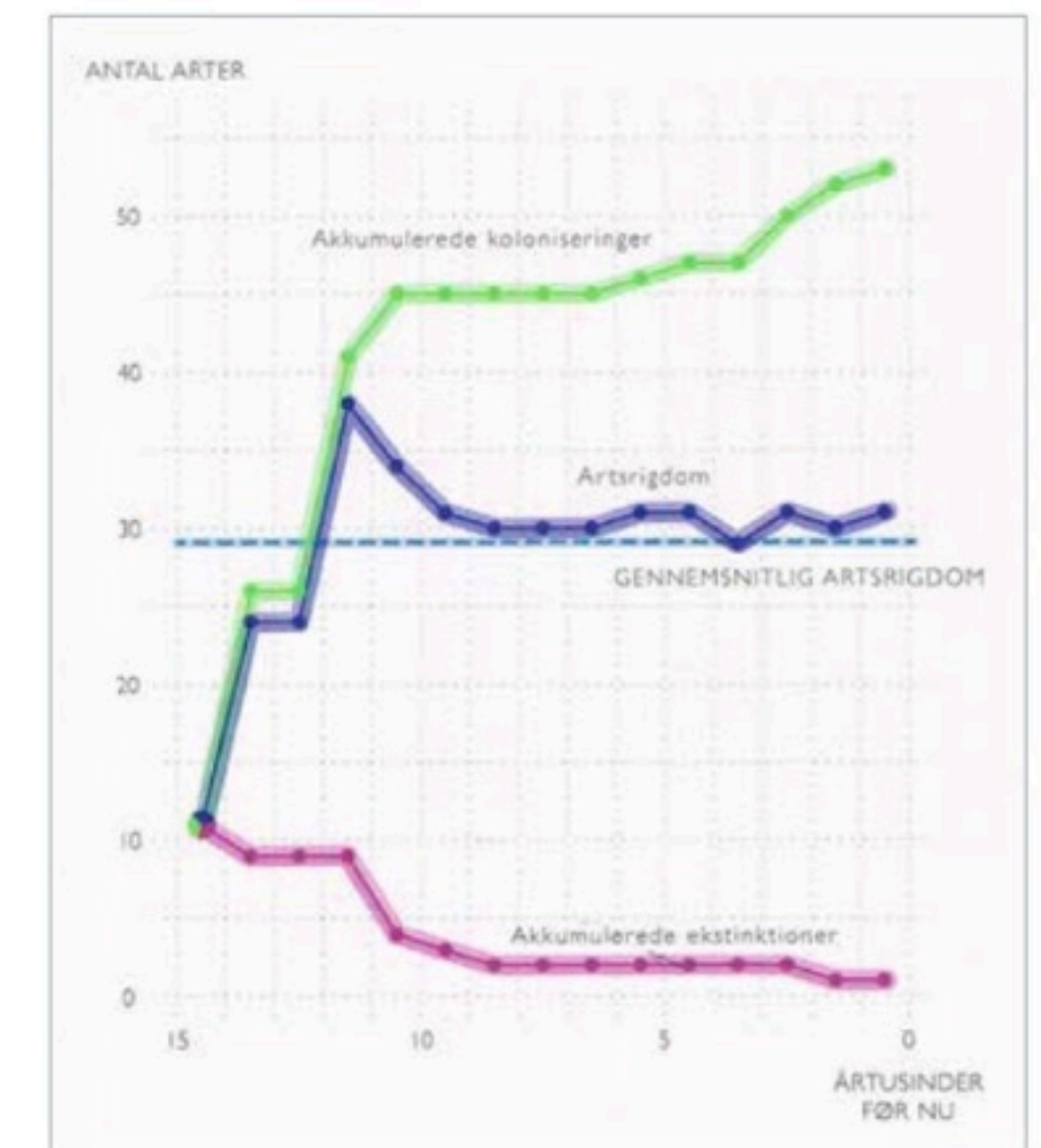
Dynamisk natur

Den væsentligste årsag til forandringerne i artssammensætningen har gennem hele perioden været de klimatiske og geografiske forhold, der har dikteret floraen, som er grundlaget for landpattedyrene – også for prædatorerne og insektæderne, da deres fødegrundlag er afhængige af denne.

Ser man på de sidste 15.000 år, som er tiden fra overgangen fra istiden Weischel til mellemistiden Holocæn og frem til nu, så har pattedyrfaunaen været præget af indvandring af nye arter (kolonisation) og uddøen af tilstedeværende arter (ekstinktion). Hvis der ikke havde været nogen ekstinktioner, så ville vi i dag have 53 arter mod de faktiske 31, og

Danmark ændrede sig radikalt, da opvarmning fik vandstanden til at stige for 8.000 år siden. Her ses Danmark, som det så ud for 9.500 år siden til venstre, og 7.500 år siden til højre. Illustration af M. Houmark-Nielsen 2015 fra bogen "Danmarks pattedyr – fra Istid til Nutid".

Ændringen i artsrigdom de sidste 15.000 år. Den akkumulerede koloniseringskurve viser, hvordan det ville være gået, uden at arter uddøde. Den akkumulerede ekstinktionskurve viser, hvordan det ville være gået uden nye indvandrere, og den sidste viser den faktiske udvikling. Graf fra bogen "Danmarks pattedyr – fra Istid til Nutid".

hvis der ikke havde været nogen kolonisation, ville der kun have været to arter tilbage allerede for 8.000-9.000 år før nu, og kun en art ville have overlevet ind i historisk tid – ulven! Dette fortæller noget om dynamikken i naturen og de kræfter, der styrer artssammensætningen.

Game changer

Fra 15.000 år før nu og til 6.000 år før nu var det udelukkende de klimatiske forhold, som dikterede den vegetation, der prægede landskabet, men for ca. 6.000 år siden skete der noget, der blev en ny faktor i forhold til arterne. Menne-

> skene, der er dokumenteret her for første gang for 14.100 år siden og etablerede sig permanent for ca. 11.400 år siden, gik fra at være jægere og samlere til at blive agerdyrkere og husdyrholdere.

Det bliver hurtigt en "game changer". Både fordi svedjebruget gør indhug i skovene, og fordi nogle vilde dyr nu ikke bare ses som bytte, men også som konkurrenter til de tamme dyr og dermed bliver efterstræbt med et ønske om, at de skal fjernes.

Kolonisationen

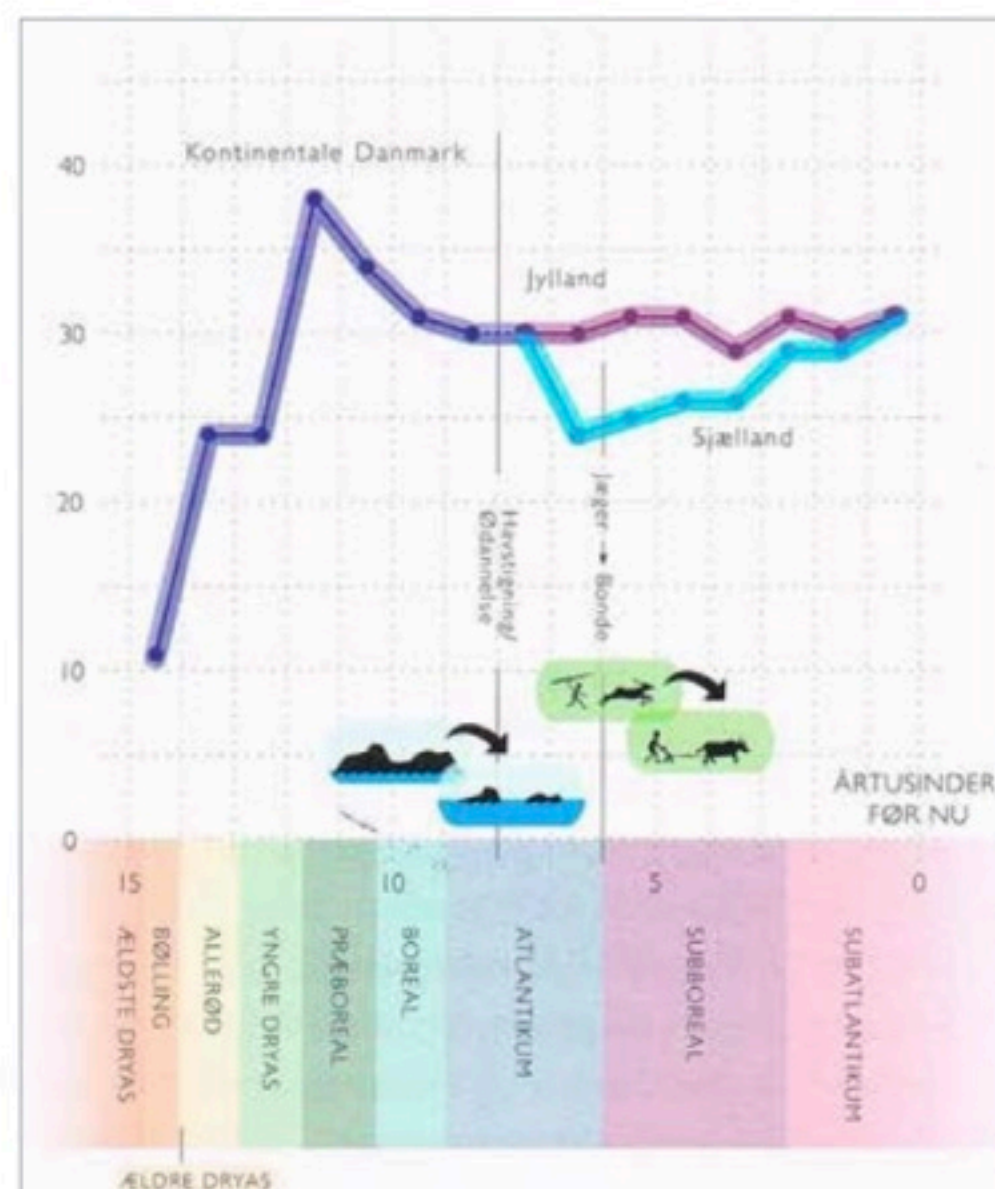
Ud over renen, der havde stået kulden igennem i selve området, dukkede alle andre store hovdyr, der har eksisteret i Danmark efter sidste istid, op ca. 11.400 år før nu (elgen dog 300 år før). Det gælder både rene græssere som vildhest og de mest kræsne "browsere" (dyr, der søger føde ved at søge bredt blandt vegetationen) som råvildt samt alle dem indimellem – også det altædende vildsvin. Grunden til denne massive indvandring var den åbne fyrre-birke-skov, der var dannet efter isens tilbagetrækning og mildningen, og som tilbød noget for enhver smag.

Renen, bisonen og vildhesten måtte dog relativt hurtigt opgive at være her pga. den tiltagende varme og en stadig tættere skov og fortrak mod nord og øst, men de andre blev her, og faunaen var ret stabil frem til 6.000 år før nu – hvis man kun ser på Jylland.

I den periode var sommertemperaturen to-tre grader højere end i dag. Det fik skovene til at udvikle sig til tætte, blandede løvskove med lind som dominerende art. I Vestjyllands sandede og næringsfattige jorder var skoven dog mere åben. I hele denne periode lå artsantallet på 30 – og det var de samme 30 arter.

Ø-dannelse

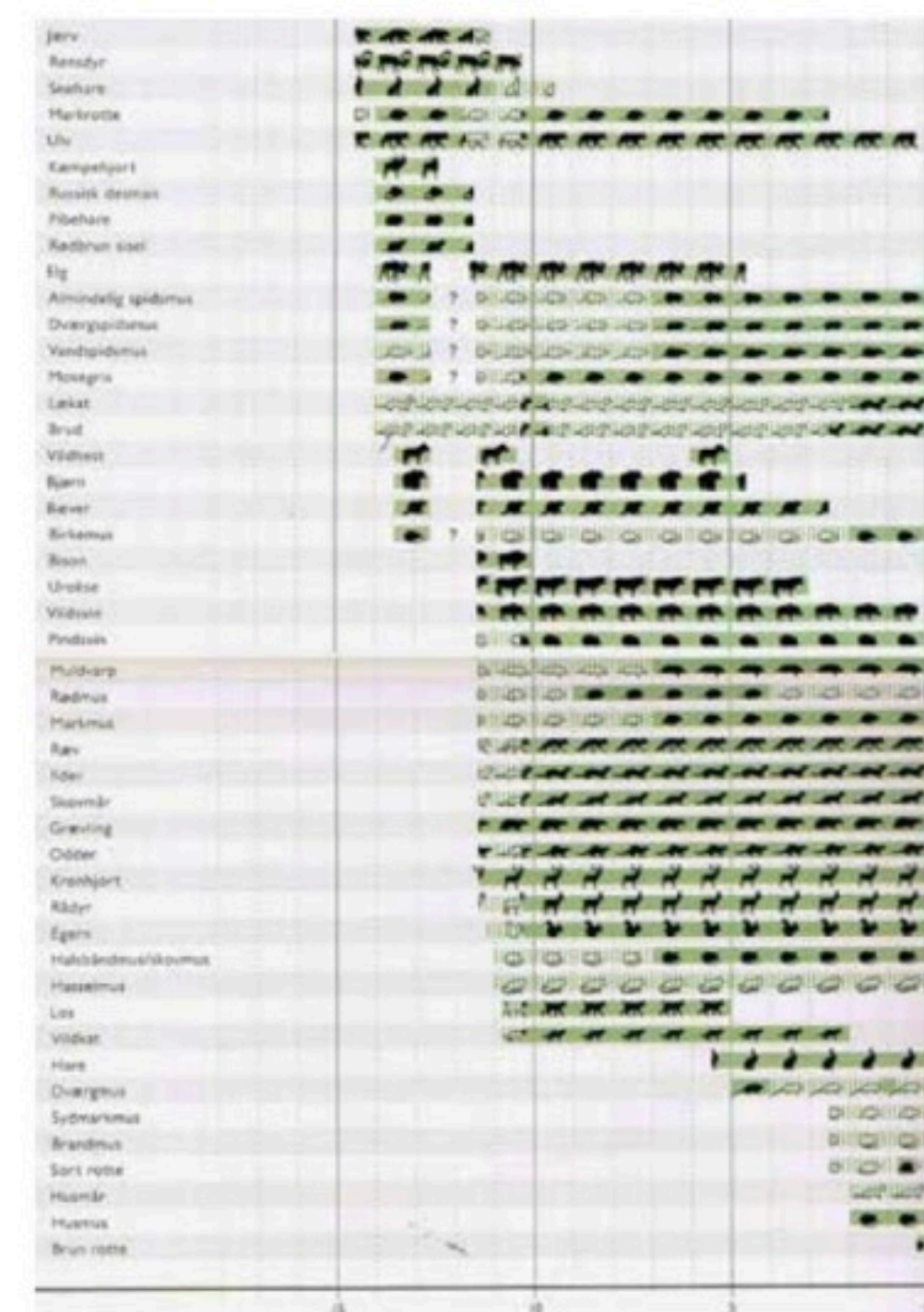
Den kraftige opvarmning forårsagede også voldsomme og hurtige havstigninger – man ved, at vandstanden i Storebælt steg med 30 meter over en 900-årig periode – pga. is-smeltning, i særdeleshed fra det amerikanske kontinent, og Danmark blev for 8.000 år siden igen et ø-rige (var det også under Eem med en vandstand et par meter højere end i

Ændringen i artsrigdom i relation til klima- og miljøudvikling. Det kontinentale Danmark videreføres i jyllandskurven, mens udviklingen på øerne vises med sjællandskurven. Graf fra bogen "Danmarks pattedyr – fra Istid til Nutid".

dag), som i store træk lignede det Danmark, vi kender i dag. Det betød, at de bestande, der blev "fanget" på øerne, blev meget mere sårbare overfor ellers harmløse bestandssvingninger, da spredning og indvandring af nye individer udefra blev voldsomt begrænset.

Elg og urokse menes således at være forsvundet fra øerne relativt kort tid efter ø-dannelsen. I denne sammenhæng

Den kronologiske udbredelse de sidste 17.000 år af de 53 landpattedyr, der har været, eller stadig er, naturligt hjemmehørende i Danmark. De fuldt optrukne er baseret på knoglefund fra Danmark eller tætteste naboer. De stiplede er baseret på kendskab til artens nuværende udbredelse og dens biologi suppleret med kendskab til knoglefund fra lidt fjernere områder. Fra bogen "Danmarks pattedyr – fra Istid til Nutid", hvor de præcise overvejelser over oversigten her kan læses.

skal det nævnes, at Bornholm, der havde været landfast med Mecklenburg-Vorpommern blev til en ø allerede for 10.300 år siden, og arter forsvinder herfra endnu tidligere end på Sjælland og Fyn.

Menneskeskabte ændringer

Endnu større betydning for pattedyrfaunaen fik skiftet fra jæger til bonde, som gik ret hurtigt og forårsagede en fragmentation af landskabet og en større og større direkte påvirkning af landskabet og faunaen, som er fortsat frem til i dag,

Landbruget var de første 1.200 år et svedjebrug spredt ud over alle landskabstyper. Derefter skete der en gradvis specialisering, og der fremkom en tredeling af landskabet – skovklædte bakkede områder, flade områder med agerbrug og græsning og flade egne med næringsfattig jord med he-dearealer (blev brændt af hyppigt for at få ung lyng til vintergræsning) og kun lidt skov.

Denne menneskelige påvirkning skabte en ret voldsom "omrøring" i faunaen. Hvert årtusinde bød på ændringer. Først forsvandt vildhesten, der havde været på en lille "lyn-

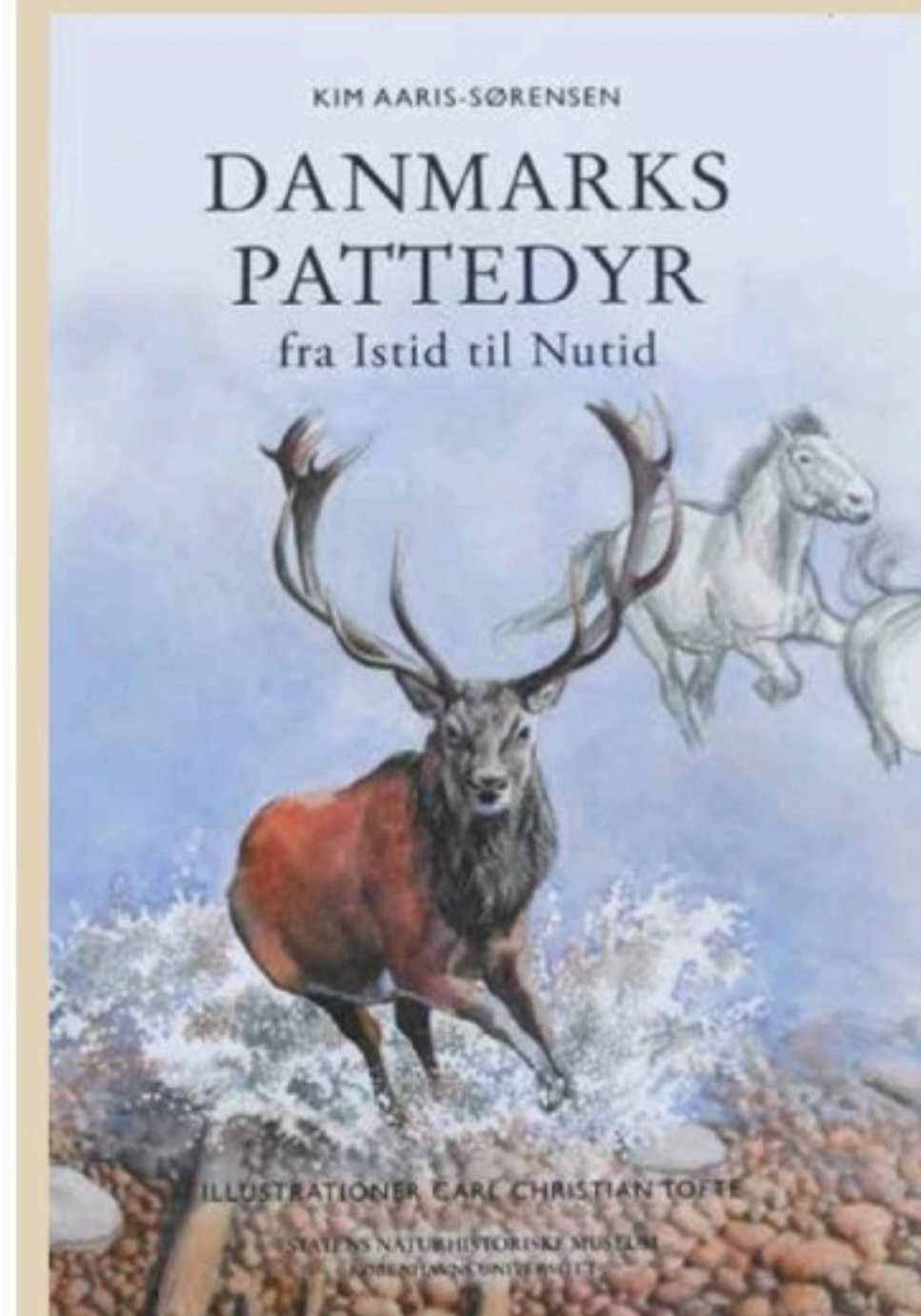
genvisit" fra 6.000 til 5.000 år siden, og derefter fulgte ni arter i kronologisk rækkefølge: los (5.000 år siden), elg og bjørn (4.600 år siden), urokse (3.000 år siden), bæver og markrotte (2.500 år siden), vildkat (2.000 år siden) og senest vildsvin og ulv (1.600-1.800 e.Kr.)

Ændringerne forårsagede også nyindvandring af arter. De nye, der kom til, var: hare (5.500 år siden), dværgmus (5.000 år siden), sydmarkmus og brandmus (2.500 år siden), husmus, sort rotte og husmår (2.000 år siden) og endelig brun rotte (ca. 1.700 e.Kr.). Rent numerisk er der status quo arts mæssigt før og efter bondekulturen, men det er unægtelig en anderledes sammensætning. De store rovdyr og hovdyr er i vid udstrækning blevet skiftet ud med mindre rovdyr og smågnavere.

klitgaardhenriksen@gmail.com

Yderligere information

Artiklen bygger i vid udstrækning på lektor emeritus, forskning og samlinger ved Statens Naturhistoriske Museum, Kim Aaris-Sørensen's bog fra 2016 "Danmarks pattedyr, fra Istid til Nutid" med illustrationer af Carl Christian Tofte, og den kan varmt anbefales, hvis man vil dykke dybere ned i vores viden om vores pattedyrfauna historisk set. I bogen har Kim Aaris-Sørensen samlet den viden, vi har gennem fund, forskning og biologi om de pattedyr, der har været til stede i Danmark, og gjort den tilgængelig for alle.

Indførelsen af landbrug ændrede fauna-sammensætningen radikalt. Artsantallet var stort set det samme, men dyrene blev markant mindre. Haren kom, og elgen forsvandt.

